

BANK AUDITIDA SUN'YI INTELLEKTDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI

Ziyodullayev Ma'rufjon Asatullo o'g'li

"O'zmilliybank" AJ Ichki nazorat deportamenti bo'lim boshlig'i

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15368457>

Annotatsiya. Mazkur tezisda bank tizimida auditorlik faoliyatini optimallashtirish va avtomatlashtirishda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari yoritiladi. Xususan, AI vositalari yordamida moliyaviy xatoliklarni aniqlash, firibgarlikning oldini olish, real vaqtli monitoringni tashkil etish va audit samaradorligini oshirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu bilan birga, sun'iy intellekt asosidagi audit modellarining an'anaviy tekshiruv usullaridan ustun jihatlari keltiriladi.

Kalit so'zlar: bank auditi, sun'iy intellekt, AI, raqamli audit, avtomatlashtirilgan tekshiruv, risk tahlili, firibgarlikni aniqlash.

KIRISH

Zamonaviy bank tizimida faoliyatning ko'lami kengayib borayotgani sari audit jarayonlari murakkablashmoqda. An'anaviy audit metodlari vaqt va mehnat talab qilishi, insoniy xatoliklar ehtimoli, subyektiv baholashlar va katta hajmdagi ma'lumotlar ustidan samarali nazoratning yo'qligi kabi muammolar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Shu bois, sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarini bank auditiga joriy etish nafaqat dolzarb, balki zarur strategik yo'nalish sifatida qaralayapti.

AI texnologiyalari auditorlik faoliyatining deyarli barcha bosqichlarida – ma'lumot yig'ish, tahlil qilish, noaniqlikni baholash, xatoliklar va anomaliyalarni aniqlash, xulosalar shakllantirish va hatto hujjatlarni avtomatik tuzishda keng qo'llanilmoqda. Ushbu tezisda AI asosida qurilgan audit tizimlarining ustunliklari amaliy misollar va xalqaro tajriba asosida tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

Sun'iy intellektdan foydalanishning eng muhim afzalliklaridan biri – ma'lumotlarni yuqori aniqlikda real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyatidir. Banklarda kunlik yuz minglab tranzaksiyalar amalga oshiriladi va ularning har birini qo'lda tekshirish amalda imkonsizdir. AI vositalari, masalan, machine learning algoritmlari, shubhali operatsiyalarni avtomatik tarzda ajratib ko'rsatadi, ular ustida chuqur tahlil yuritadi va auditorni ogohlantiradi. Natijada audit jarayonlari xatolarga nisbatan reaktiv emas, proaktiv shaklga o'tadi.

Yana bir muhim jihat – firibgarlik va soxta hisobotlarni erta aniqlash imkoniyati. AI tizimlari tranzaksiya ketma-ketligidagi g‘ayritabiiy holatlarni, masalan, bir xil IP manzildan bir necha bor pul o‘tkazmalari, o‘rinsiz kreditlar berilishi yoki noto‘g‘ri amortizatsiya hisob-kitoblarini tezda aniqlay oladi [2]. Bu esa moliyaviy yo‘qotishlar va huquqiy risklarni kamaytiradi. AI bu borada oddiy qoidaviy tekshiruvdan ko‘ra murakkabroq statistik modellar va anomal detektsiya tizimlari asosida ishlaydi.

Sun‘iy intellekt, shuningdek, auditor ish yukini kamaytirish orqali inson resurslaridan oqilona foydalanish imkonini beradi. Ko‘plab rutinali va takrorlanuvchi jarayonlar – masalan, hujjatlar solishtirish, schyotlar balansini tekshirish, jadval tuzish kabi ishlar AI tomonidan avtomatik bajariladi. Bu esa auditorga yuqori tahliliy va strategik muammolar ustida ishlash imkonini yaratadi. Ayni paytda xalqaro amaliyotda “augmented auditing” modeli, ya‘ni auditor ishini to‘ldiruvchi sun‘iy intellektli yordamchi tizimlar keng joriy etilmoqda.

Bundan tashqari, AI asosidagi audit platformalari adaptiv o‘rganish xususiyatiga ega bo‘lib, tizim doimiy ravishda yangilanayotgan qonunchilik, moliyaviy hisob standartlari va ichki siyosatlarga moslashadi. Masalan, AI algoritmi moliyaviy hisobdagi o‘zgarishni o‘zi aniqlaydi va unga asoslangan yangi baholash modelini ishlab chiqadi. Bu esa insoniy muomala ehtiyojisiz tizimning doimiy yangilanishini ta‘minlaydi [3].

AI asosidagi audit vositalarining yana bir muhim ustunligi – shaffoflik va hujjatlashtirishning avtomatik ta‘minlanishidir. Har bir tekshiruv, har bir qaror, har bir ogohlantirish tizimda saqlanadi, bu esa regulyator tekshiruvlari, sud-protsesslar yoki mustaqil audit uchun aniq dalillar bazasini yaratadi. Audit izlari (audit trails) elektron shaklda saqlanadi, o‘zgartirib bo‘lmaydi va ishonchli hisoblanadi.

Sun‘iy intellekt asosida ishlovchi tizimlar bank auditida prognozlash imkoniyatini yaratishi bilan ham ahamiyatlidir. An‘anaviy audit ko‘proq retrospektiv, ya‘ni o‘tgan moliyaviy faoliyatni tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, AI texnologiyalari yordamida auditorlar kelajakdagi potentsial risklarni aniqlash, muqobil ssenariylarni modellashtirish va ularga nisbatan oldindan chora ko‘rish imkoniga ega bo‘ladi. Masalan, kredit portfelidagi past baholi qarzlar dinamikasini kuzatgan AI algoritmi muayyan mijozlar segmentida to‘lovga layoqatsizlik ehtimolini prognoz qilishi, bu esa bank ichki audit bo‘limiga bu segmentni chuqurroq tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi [4]. Shunday qilib, sun‘iy intellekt yordamida audit faqat nazorat funksiyasi emas, balki qaror qabul qilishga xizmat qiluvchi analitik mexanizmga aylanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Bank auditida sun'iy intellektdan foydalanish — bu nafaqat texnologik yangilik, balki audit jarayonining sifat, tezlik va ishonchlilik darajasini tubdan oshiruvchi vositadir. U xatolik va firibgarliklarni erta aniqlash, inson omilini kamaytirish, ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish va audit jarayonlarini avtomatlashtirish imkonini beradi. AI asosidagi audit tizimlari yordamida banklar o'z moliyaviy nazoratini mustahkamlab, ishonchlilik reytingini oshiradi, bu esa investorlar, regulyatorlar va mijozlar oldida ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kelgusida sun'iy intellekt texnologiyalarining yanada rivojlanishi bilan audit jarayonlari yanada mustaqil, aqlli va prognozga asoslangan shaklga o'tadi. Bu esa banklar faoliyatida ishonchli va barqaror audit tizimini shakllantirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Deloitte. The Future of Audit: Artificial Intelligence in Practice. – 2021.
2. PwC. How AI is Transforming the Audit Profession. – www.pwc.com, 2022.
3. Institute of Internal Auditors (IIA). Technology Guide: Artificial Intelligence and Internal Auditing. – 2023.
4. Umurzak, C., Marjona, E., Jonibek, I., & Azamat, A. (2023). Moliyaviy hisobotni aks ettirishda tovar moddiy zaxiralar hisobi dolzarbligi." Uchinchi renessansda ilmiy-amaliy tadqiqotlarning dolzarb muammolari" mavzusidagi onlayn konferensiyasi, 2(10), 64-66.
5. Temirov, A., Reyppazarov, E., Khujamatova, S., & Isakov, A. (2022). Integration of smart grid systems and geoinformation technologies: challenges and opportunities. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(9), 326-335.
6. Isakov, A. F., & Artikov, A. A. (2020). Improved process control system of flotation of potash ores. Am J Appl Sci, 2, 132-135.
7. Nasirova, S. N., Artikov, A., & Isakov, A. F. (2019). Computer simulation of the flotation process taking into account the hydrodynamic structure of interaction flows. Central Asian Problems of Modern Science and Education, 4(2), 555-565.
8. Dostonbek Bahodir O'G'I Eshpulatov (2022). O'ZBEKISTON AGROSANOAT MAJMUASIDA INNOVATSIYALARNI JORIY QILISH HOLATINI BAHOLASH. Academic research in educational sciences, TSAU (Conference), 16-32.

9. Абдувохидов, А., Эшпўлатов, Д., Нурмухаммедова, М., & Қаршибоев, О. (2022). Инновацион иқтисодиётда импорт ўрнини босувчи саноат ишлаб чиқаришларни ташкил этиш масалалари. *Iqtisodiyot va ta'lim*, 23(6), 23-33.